

Non scholae, sed vitae discimus. Theologické vzdělání pro 21. století¹

Jan Štefan

Non scholae, sed vitae discimus. Theological education for the 21st century. When comparing theology with law or medicine, the sigh of Roman philosopher Seneca “Non vitae, sed scholae discimus” applies to it. When comparing theology with philosophy, Aristotle’s praise of philosophy as a science which is not necessary for a practical life applies to it. The author self-critically reflects on the current form of the academic teaching and study of Protestant theology in Prague and considers how theology should be taught and studied here in the future. The ideal transformation would mean restoring the original unity of theology. The pragmatic resignation will put up with the fragmentation of theology into its separate disciplines. The transition from the German model to the Anglo-Saxon model by incorporating the non-theological disciplines such as psychology and sociology means a radical reform. The balancing the proportions of theological disciplines by reducing the historical disciplines and strengthening the systematic and practical disciplines of theology means a moderate reform of the theological curriculum.

Keywords: fundamental theology; theological disciplines; theological education; Protestant Theological Faculty of Charles University; Protestant theology; reform of theological study

1. Non scholae, sed vitae discimus

„Na této škole učíme to, co budete v životě skutečně potřebovat,“ četl jsem onehdy v metru na reklamním panelu jedné pražské – raději řeknu vyšší než vysoké – školy. Tato věta obsahuje implicitní polemiku. „Na jiných školách, kam se ze setrvačnosti pořád hlásíte, vyučují to, co v životě nikdy potřebovat nebudete.“ A studentská mládež tomuto protestu proti neupotřebitelnosti školního vyučování přitakává. „Proč se máme učit něco, o čem víme, že nám to nikdy k ničemu nebude?“ Nad bědným stavem římského filosofického vzdělávání nařikal už římský filosof *Seneca*, současník Ježíšův a Pavlův (asi 1 př. Kr. – 65 po Kr.), když si v závěru svého *106. listu Luciliov* posteskl: „Hrajeme si s kamínky. Maříme vtíp zbytečnostmi. Tyhle

¹ Tato studie je výsledkem tvůrčí činnosti vykonané na Evangelické teologické fakultě Univerzity Karlovy v rámci programu Progres Q01 – Teologie jako způsob interpretace historie, tradic a současné společnosti.

úvahy nás nečiní dobrými, jenom učenými. [...] Jako se rozptylujeme do zbytečnosti v jiných věcech, tak činíme i v samé filosofii. Trpíme nestřídmostí v učenosti zrovna tak jako ve všem ostatním. *Neučíme se pro život, ale pro školu.*“ *Non vitae, sed scholae discimus* (Epistulae morales ad Lucilium 106,12).²

Univerzitní studium je *per definitionem* zaměřeno teoreticky, nikoli prakticky. Univerzita nabízí univerzální vzdělání, neškolí v konkrétních dovednostech. Na univerzitu jsem přišel studovat vědní obor, který mě zaujal a který chci blíže poznat; na univerzitě vyučuji témata, na kterých pracuji a o nichž se domnívám, že by mohla zajímat druhé. Studuji z toho prostého důvodu, že mě těší a baví studovat. Ze všech vědních disciplín se teologie *ideálně vzato* nejvíce podobá *filosofii*. A filosofii, jak se můžeme dočíst v druhé kapitole první knihy *Aristotelovy Metafyziky* (srov. Met. I,2 = 982b–983a), se nevěnujeme pro nějaký jiný užitek, nýbrž kvůli poznání samotnému: „[...] tuto vědu nevyhledáváme pro žádný vnější užitek“, „jenom ona totiž jest vědou pro sebe.“³ „Tuto moudrost hledáme jako jediné vědění, které je mezi všemi ostatními svobodné; neboť jediné ono je samo kvůli sobě.“⁴ Filosofujeme proto, abychom unikli nevědomosti, abychom rozuměli. Právě tato vnější neužitečnost dodává filosofii její mimořádnou hodnotu. „I když tedy všechny vědy jsou k životu potřebnější než tato, větší hodnotu nemá žádná.“⁵ „Každé vědění je tedy více nezbytné k lidskému životu než toto, ale žádné není lepší.“⁶

Filosofii se tedy neučíme kvůli škole, kvůli filosofické fakultě, nýbrž pro život, ovšem nikoli pro „praktický život“, nýbrž pro „život v pravdě“, pro autentickou lidskou existenci na tomto světě. Theologii, právě v tom je srovnatelná s filosofii, se rovněž neučíme kvůli škole, kvůli theologické fakultě, nýbrž pro život, pro dobrý bohubilý křesťanský život – nyní, v tomto věku, tady na zemi, jednou v budoucím věku pak v nebeském Jeruzalémě.

„Theologická fakulta není žádná farářská průmyslovka,“ hlásali někteří z našich učitelů po listopadu 1989. I tato věta obsahovala implicitní polemiku: „V dobách reálného socialismu jste neměli příliš na vybranou. Jako osmnáctiletí devatenáctiletí jste stáli před volbou povolání na celý život. Kdo se jednou rozhodl pro teologii, tomu po dostudování nezbývalo

2 Lucius Annaeus Seneca, *Výbor z listů Lucilioví*, přel. B. Ryba, Antická knihovna sv. 4, Praha: Svoboda, 1969, 227n.

3 Aristoteles, *Metafyzika*, přel. A. Kříž, Základní spisy Aristotelovy sv. 1, Praha: Laichter, 1946, 38.

4 Aristoteles, *Metafyzika A*, přel. F. Karfík, Praha: OIKOYMENH, 2015, 15.

5 Aristoteles, *Metafyzika*, přel. A. Kříž, 39.

6 Aristoteles, *Metafyzika A*, přel. F. Karfík, 16.

než jít pracovat do oboru, tj. na sbor, na faru.“ „Nejsme žádný učňák pro faráře,“ dočteme se dnes v propagačním letáku naší fakulty, který má nalákat dnešní maturanty pro studium theologie.

Nemyslím, že by to byla dobrá sebezprezentace. Představme si, že by lékařská fakulta oslovovala veřejnost slovy: „Nejsme škola pro praktické doktory,“ nebo právnická fakulta slovy: „Neplette si nás se soudcovskou, advokátskou či notářskou voškou.“ Řekl jsem, že ideálně vzato se theologie podobá filosofii. Nepodobá se však theologická fakulta *fakticky vzato* spíše fakultě lékařské nebo právnické? Většina studentů a studentek studujících medicínu nebo práva studují medicínu nebo práva ne proto, že by se chtěli věnovat bádání nebo výzkumu (a už vůbec ne proto, aby meditovali o zdraví a nemoci nebo právu a bezpráví), nýbrž proto, aby jako doktoři všeobecné medicíny (v Česku: MUDr.; *medicinae universae doctores*) léčili, aby jako doktoři obojího práva (v Česku: JUDr.; *juris utriusque doctores*) žalovali, obhajovali či soudili. Neučí se pro školu, pro lékařskou či právnickou fakultu, nýbrž pro život, pro „profesní život“, pro své praktické povolání. V případě theologické fakulty tedy pro farářské povolání, v evangelické církvi jmenovitě pro zvěstování Evangelia. Přicházejí však na naši theologickou fakultu ještě vůbec kandidáti služby v církvi?

Senecova slova žijí jako okřídlený latinský výrok v inverzní podobě, jako kritika školního provozu, jako apel na smysl a cíl všeho vzdělávání: Neučíme se přece pro školu, nýbrž pro život. *Non scholae, sed vitae discimus.*

2. Kde, co, kdo, jak?

2.1 Kde se theologie studuje?

Skutečnost, že se u nás evangelická theologie studuje na státní univerzitě, nám dnes připadá samozřejmá. Rád bych na okraj připomenul, že takováto možnost je konfesijně omezená na západní křesťanstvo a časově se datuje od vrcholného středověku. Reformace, západoevropský fenomén na rozhraní pozdního středověku a raného novověku, je s univerzitou spjata bezmála osudově. Nicméně pražská Evangelická theologická fakulta byla inkorporována do Karlovy univerzity až v roce v 1990; její předchůdkyně, nejprve Husova (1919–1939 a 1945–1950), poté Komenského fakulta (1950–1990) sice byly *de iure* státními vysokými školami, *de facto* se však podobaly spíš církevním vysokým školám typu německé *kirchliche Hochschule*. Společenská situace se může v Česku zítra změnit natolik, že nám univerzita nabídne rozvod, *uni-exit*. Vyloučit nelze ani to, že evangelická církev dojde k rozpoznání, že univerzitní theologické vzdělání je pro její budoucí faráře a farářky buď neupotřebitelné nebo nedosažitelné a že

bude lépe, když se vydá – jako to udělaly české evangelikální církve před dvaceti třiceti lety – cestou seminárního církevního školství.

Karl Barth (1886–1968) byl v této věci překvapivě otevřený, a to na všechny strany. V prvním paragrafu prvního svazku *Kirchliche Dogmatik* (KD I/1, 1932) upírá absolutní, principiální nárok na samostatnou existenci nejen theologickým fakultám, nýbrž samotné theologické vědě. Nemohly by snad funkci theologie zastat jiné vědní disciplíny, např. filosofie, historie, sociologie, psychologie nebo pedagogika? (Srov. KD I/1,3)

„Na svém vrcholu mohou být všechny vědy theologií.“ (KD I/1,5)
„Zvláštní existence theologie představuje nouzové opatření, k němuž se církev musí rozhodnout tváří in tvář faktickému selhání jiných věd. Vědecké zdůvodnění pro to podat nelze.“ (Tamtéž.) „Theologii jako zvláštní vědu [...] lze ospravedlnit pouze jako relativní, *faktickou* nezbytnost.“ (KD I/1,4)

2.2 Co se na theologii studuje?

Otázka zní tautologicky, na theologii se přece studuje *theologie*, na evangelické theologii se studuje *evangelická theologie*. Něco jako „theologii o sobě“, „theologii jako takovou“ bychom však po světě hledali marně, už po několik staletí nic podobného neexistuje. Tak jako se setkáváme s Církví v partikulárních církvích, tak se setkáváme s Theologií v jejich dílčích oborech, jednotlivých theologických disciplínách. Nikdo menší než *Friedrich Schleiermacher* (1768–1834) nás v *Krátkém vylíčení theologického studia* (¹1811; ²1830, §§ 24–31) zavazuje k theologickému kurikulu v podobě „trilogie“ theologie filosofické, historické a praktické. Filosofická theologie tvoří kořen theologického studia, historická theologie jeho trup (*Körper, corpus*), praktická theologie jeho korunu.⁷ *Karl Barth* rozčlenil na třetí straně své již zmíněné mnohatisícestránkové *Církevní dogmatiky* (1932–1967) theologii na theologii biblickou, dogmatickou a praktickou. V theologii jde o církevní řeč o Bohu, v biblické theologii jde o její zdůvodnění, v dogmatické theologii o její obsah a v praktické theologii o její cíl.⁸ *Dietrich Ritschl* (1929–2018) zmiňuje v závěru své fundamentálně-theologické programové knížky *O logice theologie* (1984)

⁷ Srov. Friedrich Schleiermacher, *Kurze Darstellung des theologischen Studiums* (1811/1830), ed. D. Schmid, Berlin – New York: W. de Gruyter, 2002, 67n a 149–151.

⁸ Srov. KD I/1,3. – V přednášce *Lidské slovo a Boží slovo k křesťanském kázání* (1924) rozdělil Barth theologii konkrétně na biblickou exegezi, dogmatiku a homiletiku. – Karl Barth, *Menschenwort und Gotteswort in der christlichen Predigt*, in: *Vorträge und kleinere Arbeiten 1922–1925*, ed. H. Finze, Karl Barth Gesamtausgabe. Abt. III, Zürich: TZV, 1990, (426) 430–458, 454n.

teologii popisující, teologii teoretickou a teologii orientovanou na jednání.⁹

2.3 Kdo na teologii vyučuje a kdo na teologii studuje?

Na teologii *vyučují* ti a ty, kdo nemají chuť ani odvahu osvědčit se v terénní práci, nebo ti a ty, jimž se na sboru nedařilo, kdo tam pohořeli/y či vyhořeli/y. Generacím pastorů-vyklouzů slouží evangelická theologická fakulta jako útočiště. Ocituji ještě jednou svého heidelberského učitele *Dietricha Ritschla*: „Nechci říci nic, co by se někoho dotklo, ale v posledu nedůvěřuji žádnému učiteli theologie – snad s výjimkou odborníka v exegezi a historii – který nebyl delší dobu farářem, nenavštěvoval staré a nemocné lidi, nepochovával děti a mladistvé a nemusel každou neděli, i když ho nic nového nenapadlo, oslovovat z kazatelny svůj sbor.“¹⁰ (Sám strávil řadu let farářováním ve Skotsku a USA.)

Na teologii *studují* jednak ti a ty, kdo směřují na fary, jednak ti a ty, kdo na fary nikdy ani nepomyslili/y, kdo by se rádi/y (pouze) zorientovali/y v doméne náboženství, kdo chtějí svou víru zdůvodnit, obhájit, prohloubit, pročistit. A ovšem i ti a ty, co vzali/y zavděk druhořadou školou, protože na tu prvořadou (zatím) nedosáhli/y. A *last but not least* ti a ty, kdo vyhledávají vlídné, přátelské, donedávna zcela nekonkurenční prostředí.

2.4 Jak se theologie vyučuje?

100 let jsme v Česku následovali německý vzor výše zmíněného theologického trojtaktu. Husova a Komenského fakulta nabízela a Evangelická theologická fakulta nabízí obory filologicko-historické (biblická theologie SZ a NZ a historická theologie čili církevní dějiny), obory filosofické (systematická theologie) a obory praktické (theologická etika a praktická theologie) – a ovšem, jako bonus, obory, které ve vztahu k teologii označujeme jako pomocné (filosofie pro theology a religionistika pro theology). Fakticky došlo, mj. také v důsledku bolognského procesu, k tomu, co prokrokoval jeden z architektů berlínské univerzity Friedrich Schleiermacher a co paradigmaticky ztělesňoval jeden z protagonistů jejich hvězdných let Adolf von Harnack (1851–1930): středem theologického studia se staly historické obory, sloužící jako výkladní skříň protestantských theologických fakult.

⁹ „Beschreibende Theologie“, „Theoretische Theologie“, „Handlungsorientierte Theologie“. – Dietrich Ritschl, *Zur Logik der Theologie. Kurze Darstellung der Zusammenhänge theologischer Gedanken*, München: Kaiser, 1984, 349.

¹⁰ Tamtéž, 347.

Jestliže český akademický svět někde uznává a oceňuje naše vědecké výkony, pak právě na poli kritického historického zkoumání Bible a církevního učení. Bylo tomu tak v éře doznívajícího historismu let dvacátých a třicátých, v éře marxisticko-leninské ideologie let padesátých až osmdesátých i v éře postmoderního antiideologického neopositivismu let devadesátých. Co má dnes vědeckou váhu, jsou data a fakta, nikoli jejich interpretace, „věci“ (τὰ πράγματα), ne „názory o věcech“ (τὰ περὶ τῶν πραγμάτων δόγματα, srov. Epiktétos [asi 55 po Kr. – asi 135 po Kr.], *Enchiridion* 5).¹¹ Není divu, že učitelé biblických kateder a katedry historické tvoří v učitelském sboru většinu a mohou se chlubit největším počtem (interních i externích) doktorandů. Je na našich kolezích biblistech a historících, zda si nadále budou dávat říkat theologové; pokud ano, znamená to pro ně s námi systematickými a praktickými theology solidárně sdílet momentální nízký kurs všeho, co nějak souvisí s „autoritativními“ církvemi a „iracionálním“ náboženstvím.

3. Jak by se theologie mohla/měla vyučovat jinak?

Je zřejmé, že se sto let po svém vzniku nachází Evangelická teologická fakulta ve stavu krize, jakou dosud nepoznala. Na jedné straně vychováváme budoucí faráře a farářky podle vzoru děda vševěda, všeznalce a všeměla. Cpeme do nich souhrn vědomostí a doufáme, že si sami přeberou a vyhodnotí, co z toho mohou zapomenout a co by měli v paměti uchovat. Na druhé straně školíme odborníky a specialisty, kterým stále ještě říkáme theologové. Doktorát theologie (Th.D.), na nějž jsme byli po naší inkorporaci do univerzity hrdí, jsme nedávno rádi vyměnili za obecný doktorát filosofie (PhD.).

3.1 Idealistické řešení: integrace

Idealista bude hledat cestu ven ze současné krize výuky theologie v obnově jednoty původní theologie. Velcí katoličtí theologové minulého století, vzorově Karl Rahner (1904–1984) nebo Edward Schillebeeckx (1914–2009), si protestantské rozčlenění theologie do theologických oborů prostě nepřivlastnili. V našich očích to byli „systematičtí theologové“, oni sami si rozuměli prostě jako „theologové“, theologové bez přívlastku. Nicméně suverénní přecházení z theologie filosofické do theologie biblické, z theologie dogmatické do theologie praktické opravdu není pro

¹¹ Epiktétos, *Rukověť – Rozprawy*, přel. R. Kuthan, Antická knihovna sv. 10, Praha – Svoboda, 1972, 29.

každého. V případě většiny z nás by výsledkem byl jen povrchní theologický žurnalismus – a ten si opravdu nikdo nepřejeme.

3.2 Pragmatické řešení: defenzíva

Pragmatik se bude podle svých momentálních možností snažit zvolnit nebo přibrzdit postupující fragmentarizaci theologického studia. Jen málokdy při tom bude úspěšný. Většinou mu nezbude než uznat to, co se fakticky prosadilo, především v našem magisterském a doktorském programu: že vystudovat evangelickou teologii rovná se vystudovat *něco* z evangelické teologie, vlastně vůbec něco z teologie.

3.3 Reformátorské řešení: radikální reforma

Reformátor se pokusí nastartovat radikální reformu studia evangelické teologie. Nabízí se přechod od kontinentálního, německého modelu k modelu zámořskému, severoamerickému. To by vedlo na jedné straně k přesunu akcentu z biblicko-historických oborů na obory prakticko-theologické, na druhé straně k zavedení řady dnes populárních netheologických oborů, jako jsou psychologie, sociologie, politologie či právo, do theologického kurikula. Povinné biblické a klasické jazyky a filosofie a religionistika by naopak zaznamenaly nemalou redukci. Obávám se, že tak dalekosáhlá reforma by v českém prostředí v posledu vedla k likvidaci teologie. Nedokážu si totiž představit, že by psychologie nebo sociologie byly s to se na theologické fakultě uskromnit do služební role, kterou tu tradičně hrají z hlediska teologie pomocné vědy filosofie a religionistika.

3.4 Reformistické řešení: umírněná reforma

Reformista se bude klonit k umírněné reformě studia evangelické teologie. Měla by podobu návratu k ideální proporcionalitě jednotlivých disciplín theologické triády. Biblicko-historické obory, které tu dnes dominují, by tvořily *plus minus* ideální třetinu theologického kurikula, zbylé dvě třetiny by připadly na obory systematické a praktické. Teologie by se tak zásadním způsobem odhistorizovala, náš zájem na minulosti by ustoupil zájmu o přítomnost a budoucnost. Filosofie a religionistika by se zřejmě přiřadily k systematické teologii. K vlastní revoluci by došlo v třetím bloku theologické triády. Praktická teologie by už nemohla dál ignorovat proměnu tradičního obrazu evangelického faráře a postupně by rozšířila svou nabídku, která by přesáhla její tradiční subdisciplíny homiletiku, poimeniku, katechetiku a liturgiku.

4. Závěr

Jako systematický theolog dostávám často otázku, čím že se vlastně zabývám. Biblišta vykládá Bibli, historik nám přibližuje Církev minulosti, praktolog formuje budoucí církevní praxi. Ale co zkoumá, o čem či o kom bádá systematický theolog? O Bohu? *Tomáš Akvinský* (cca 1224–1274) v sedmém článku první otázky první části své monumentální *Theologické summy* (1259–1264) na otázku „Zda je Bůh podmětem theologie?“ odpovídá: ano, je. V theologii se jedná o Bohu a o veškerém stvoření ve vztahu k Bohu.

Omnia autem pertractantur in sacra doctrina sub ratione Dei: vel quia sunt ipse Deus: vel quia habent ordinem ad Deum, ut ad principium, et finem: unde sequitur, quod Deus vere sit subiectum huius scientiae (STh I,1,7). „Avšak v posvátné nauce se jedná o všem vzhledem k Bohu, buď že je to Bůh sám, nebo je to v poměru k Bohu jakožto k původu nebo cíli. Následuje tedy z toho, že Bůh je vpravdě podmětem této vědy.“¹²

Evangeličtí theologové přesunuli Tomášův katolický akcent z prvního článku Kréda na článek druhý a třetí. Luther postavil theologii hamartiologicko-soteriologicky, Schleiermacher eklesiologicky, Barth christologicky. Dovolím si své dnešní jubilejní uvažování ukončit eschatologicky. (Co je 100 let pražské evangelické theologické fakulty *sub speciae aeternitatis*?) Již sv. Tomáš mluvil o Bohu jako o původu a cíli všeho, co jest. *Johann Gerhard* (1582–1637), reprezentant staroprotestantské orthodxie, definoval ve svých *Loci theologici* (1610–1622) theologii takto:

Theologia est doctrina ex verbo Dei exstructa qua homines in fide vera et vita pia erudiuntur ad vitam aeternam. (Proem. 31) „Theologie je učení vystavěné ze slova Božího, jímž se lidé vzdělávají v pravé víře a zbožném životě k životu věčnému.“¹³

Theologii neučíme proto, abychom našli svá jména v příručce *Who is who?* a za sto let nás nějaký budoucí historik theologie zmínil v kompendiu církevních dějin uctivými dvěma větami. Theologii se neučíme s vyhlídkou na diplom nebo titul na konci studia, nýbrž proto, aby byla naše jména zapsána do „Knihy života“ (srov. Filipským 4,3; Zjevení 13,8).

Řecké slovo *τελος* má, stejně jako latinské slovo *finis*, dva významy: konec a cíl. *Finis theologiae* může znamenat, viděno pod zorným úhlem časnosti, konec theologické fakulty; může však také znamenat, pod zor-

¹² *Theologické summy svatého Tomáše Akvinského První část*, Otázka I, článek 7, E. Soukup, Olomouc: Profesori bohovědného učiliště řádu dominikánského, 1937, 9.

¹³ Cituji podle H. G. Pöhlmann, *Abriss der Dogmatik. Ein Kompendium*, Gütersloh: Gerd Mohn, ⁵1990, 22.

ným úhlem věčnosti, cíl všeho theologického snažení. *Scholae discere*, učit se pro školu, znamená osvojit si leccos předposledního; *vitae discere*, učit se pro život, znamená kráčet po cestě k tomu poslednímu, k věčnému životu s Bohem.